

HELD JÓZSEF

Nádorfehérvár (Belgrád) védelme 1456-ban
(Ellentétes nézetek vitája)

II. Mohamednek, a Hódítónak a belgrádi ostroma 1456 nyarán jelentős kortársi érdeklődést váltott ki, és azóta is a történészek nagy érdeklődésére számot tartó esemény maradt. Még három év sem telt el Konstantinápoly meghódítása óta, és ez az erődvár vált a további török terjeszkedés kulcsává Kelet-Európa felé.¹ Eleste megnyithatta volna az utat a törököknek Európa szíve felé, és ez minden bizonnyal megváltoztatta volna a világ történetének menetét.

Ismerve az ostromról szól források bőségét, azt hihetnénk, hogy a későbbi korok történelmi kutatása számára csupán néhány fontosabb probléma és ellentmondás maradt. Ez azonban általában nincs így; csakúgy, mint más történelmi fordulópontok esetében, Belgrád ostroma állandóan új ellentmondó értelmezéseket vált ki. Ennek a munkának nem célja, hogy egy újabb részletes tanulmányt készítsen erről az eseményről, hanem ezen egymásnak ellentmondó nézetek elemzésére szánták. Ez magába foglalja a résztvevő csapatok méreteiről, Hunyadi és Kapisztrán szerepéről a védelemben és a magyar királyság báróinak tetteiről vagy inkább tétlenségéről szóló vitákat. Egy negyedik kérdéssel, a parasztoknak az ostromban játszott szerepével már máshol foglalkoztam, és így ebben a munkában mellőzöm.²

Az állandó viták egyike a résztvevő hadseregek nagyságára vonatkozik. Ezekről a hadseregekről becsléseket kizárólag csak a résztvevők készítettek, és a legtöbb becslés propagandacélokat szolgált. Amikor egy hatalmas hadsereg kudarcot szenved, ellenfelének értéke és megbecsülése hatalmasat növekszik, és ezt nem hagyta figyelmen kívül az érintett ellenfél sem.

Semmi kétség nem fér ahhoz, hogy a török hadsereg ereje teljében érkezett Belgrád alá. A hadjárat előkészületei már 1455 ősztől megkezdődtek. A hadba hívó parancs szétfutott az ottomán birodalom minden szögletébe, és a különböző egységeket a

¹ A török történészek ragaszkodtak ehhez az időtájt; *Tursun bey* In: *Thury József*: Török történetírók. Török-magyarországi történelmi emlékek. (Budapest, 1896), 4 kötet, I: 77. Ld. még a renegát görög történész, *Kritobulos*: II. Mehemed élete. In: *Monumenta Hungariae Historica*. (Budapest, 1888), II/22; 140-141. Hogy mennyire igazuk volt, mutatja, mi történt a város eleste, 1521 után. Néhány rövid éven belül a törökök szétverték a magyar hadsereget Mohácsnál (1526), elérték Bécs városát (1529) és hatalmukba kerítették Buda városát (1541) ellenőrzésük alá hajtva a közép Duna-medencét másfél évszázadra.

² Cikkemben, *Peasants in Arms, 1437-1438 és 1456*. Hamarosan megjelenik In: *János M. Bak és Béla K. Király* (eds.), *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*. (Brooklyn College Press, East European Monograph Series), Vol. 3. (1982).

Konstantinápoly és Edirne között elterülő síkságon gyűjtötték össze. Ennek ellenére, mikor a hadsereg mozgásba lendült 1456 kora nyarán, nem egyetlen nagy tömegben mozgott. A csapatokat két nagyobb és feltehetőleg több kisebb csoportra osztották. Franz Babinger írásában „sűrű rajokban fokozatosan nyomultak előre délről Belgrád irányába”.³ Mivel semmiféle ellenállást sem vártak a balkáni népektől, így több útvonalon haladtak.

A török hadseregről készült nyugati becslések 150 000 és 400 000 katona között ingadoznak.^{3/a} Úgy tűnik azonban, hogy még a legalacsonyabb számok is túl magasak. Norman Tobias professzor egy 1980 májusában a kalamazooi (Michigan) XVI. Évenkénti Középkortudományi Konferencián tartott előadásában vizsgálta ezt a kérdést, és volt szíves rendelkezéseimre bocsátani a kéziratát. Bár tanulmányában az arab hadseregek mozgását vizsgálta Konstantinápoly első, a nyolcadik század elején lejátszódott ostroma előtt, megállapításai helytállóak a preindusztriális korszak csaknem minden hadseregére. Adatai alapján az Európa déli szegélyéről hadba indulni képes katonák maximális száma nem haladhatta meg a 60 000–70 000-et. Ez nem elsősorban azon ellátmány korlátozott voltának volt a következménye, melyet egy hadsereg a felvonulási útvonalán szállítani tudott, vagy amelyet megvett vagy lefoglalt a vele érintkezésbe került lakosságtól, bár mindezeket figyelembe kellett venni. A legfőbb problémát az elegendő ivóvíz beszerzése jelentette az emberek és az állatok számára. Tehát akár egy ilyen méretű hadsereg mozgását is úgy kellett megtervezni, hogy kövesse a nagyobb folyók vagy folyamok útját, melyekből az ivóvizet biztosítani tudták. Erre a kérdésre a választ a Balkánon csupán a Duna adhatta. Azonban II. Mohamed számára a folyó követése hatalmas kitérőt és az értékes idő elvesztegetését jelentette volna.

Az egyetlen kiút ebből a dilemmából, mint azt a szultánnak is tisztán kellett látnia, a hadseregnek kisebb csoportokban, különböző útvonalakon való elküldése volt. Így tehát azt feltételezhetjük, hogy ő maga 60 000 emberével a Balkán-hegység északi lejtői mentén vonult, míg a hadsereg egy másik, talán 20 000 katonából álló része a déli oldalon haladt. A hadseregnek azonban az itt leírtaknál kisebb csoportokban kellett mozognia, és még így is csak néhány napos szünetekkel követhették egymást, nehogy kimerítsék a vízkészleteket. A csapatok egyszerűbb ellátásán kívül ez a felvonulási rend a török hadsereg keleti szárnyának a biztosítását is szolgálta a meglepetések ellen, amelyeket az oláh és az erdélyi fejedelmek okozhattak volna támadásaikkal, és elősegítette, hogy ellenfeleit megtartsa a feltételezések szintjén a főerejét illetően.

Azt a tényt is figyelembe kell vennünk, hogy a hadsereg (és ez alól a szabály alól a muzulmán hadsereg sem volt kivétel) mindenféle tábori kísérőket hordoznak magukkal. Természetesen nincs mód arra, hogy megismerjük ezen csoportok pontos méreteit, azonban egy teljesen spekulatív, 20% körüli becslés helytállónak tűnik. Egy ilyen nagyságú hadseregnek mindenféle kiegészítőkre volt szüksége, beleértve az igavonó és teher-

³ Franz Babinger: Mehemed der Eroberer und seine Zeit. (München, 1953), 153.

^{3/a}II. Mohamed adminisztratív és katonai reformjai közé tartozott a testőrség újjászervezése. 1456-ban erről a hadseregről azt írták, hogy 12 000 janicsárból és 8000 lovasból áll. A szpáhik számát 80 000-re mondták, és volt egy 40 000 fős tartalék is. Nicolai Jorga: Geschichte des Osmanischen Reiches. (Gotha, 1901), 2. köt., II. 7. Ugyanakkor, bár a birodalom egész hadseregét mozgósították 1456-ban, jó részét az albán Szkander bég ellen küldték, hogy távol tartsák őt Belgrádtól: Történelmi Tár, (Budapest), 2/1901; 193–194.

szállító állatok hajtóit, a felcsereket és borbélyokat, zenészeket és jövendőmondókat, a vezérek személyes szolgálait és testőreit, vízfordókat és iparosokat, szajhákat és kerítőnőket, hozzáadva további 10%-ot a létszámukhoz. Amennyiben II. Mohamednek 70 000 embere volt, akkor kevesebb, mint 50 000 harcossal számolhatunk. Ez még mindig lenyűgöző erő volt, valószínűleg a legnagyobb hadsereg, amelyet összegyűjthettek a korabeli Európában, még ha méretei messze estek is a bejédt nyugatiak becsléseitől.

Bernhard van Kraiburnak, a salzburgi érsek kancellárjának egy levele (Bécs, 1456. augusztus 25.) is azt mutatja, hogy becslésünk közel áll a török hadsereg feltételezhető méreteihez. Kraiburg egy „megbízható tanú” (valószínűleg a bécsi hadtest egyik résztvevő katonája)⁴ beszámolójáról tudósít, mely szerint mintegy 100 000 török érkezett Belgrád alá. 21 hajójuk volt az élelmiszerszállításra a hadsereg számára a Dunán. Mintegy 4000–5000-re rúgott a halottak száma mindkét oldalon. Hunyadi csapatai, beleszámítva a védelemre szerződtetett zsoldosokat is, mintegy 10 000 főt tettek ki, és ezek fele vett részt a harcokban. A keresztény erők mintegy 70 000 főt számláltak, többségük azonban csak szemlélője maradt az ostromnak. Csupán tizenhárom ágyút zsákmányoltak a töröktől, beleértve az egyetlen nagyobb méretűt is.⁵

És még ezt a beszámolót is túlzottnak tekinthetjük. Amennyiben 100 000 ottomán katona érkezett Belgrád alá, és a velük szemben álló erő 16 000 körüli volt, akkor a 4–5000 halott valóban nagyon kevésnek tűnik. Másrészt viszont a Kraiburg informátora által említett hajók száma alábecslésnek látszik. Elképzelhető, hogy „a megbízható tanú” csupán a nagyobb hajókról számolt be, nem véve figyelembe a valószínűleg nagyobb számban jelen levő dereglyéket.⁶

Ez elvezet bennünket a védősereg méreteinek kérdéséhez. Amikor a nyugati résztvevők túlbecsülik a török hadsereg nagyságát, akkor természetesen egy kisebb számot mutatnak ki saját erőiknél a valóságosnál, hogy hangsúlyozzák saját érdemeiket (vagy a győzelem csodálatos természetét). Nagyon valószínűnek tűnik, hogy magát a várat nem védte több, mint 16 000 katona. A szemtanúk beszámolnak arról, hogy Hunyadi a törökök megérkezése előtt összegyűjtött a saját emberei közül mintegy 5000 védőt, Szilágyi Mihályt, a sógorát nevezve ki főléjük parancsnokul. Emellett Hunyadinak valószínűleg további 5000 ember állt a rendelkezésére az őt Belgrádba is elkísérő saját *bandériumából*. Tudjuk, hogy még legalább egy Koroghy (Korogyi) János bandériuma is

⁴ Több száz bécsi önkéntes harcolt Belgrádnál; *A. L. G. Muratori: Scriptores Rerum Italicarum.* (Milan, 1723–1751), 28 köt., XXIII: 59. Közéjük tartozott Johannes Goldener, ő lehetett Kraiburg „megbízható tanúja”. Ld. *Thomas Ebendorffer von Haselbach: Chronicon Austriacum in Hyeronimus Pez, Scriptores Rerum Austriacarum* (Lippsiae, 1721–1745) II: 880. Ld. még, *Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon.* (Pest, 1852), 12 köt., II: 437.

⁵ *Ebendorffer: Chronicon* . . . 880.

⁶ Még ebben az esetben is nagy eltérések voltak a különböző beszámolók között. Például a résztvevő barátok egyike, Giovanni da Taglicozzo 200 török hajóról számolt be, melyek közül 64 volt tengerjáró gálya; *A. R. P. Luca Wadding Hiberno: Annales Minorum seu Trium Ordinum A. S. Francisco Institutorum.* (Florence, 1932 ed.), XII: 401. Egy másik barát, Nicholas da Fara alátámasztotta ezt az állítást In: *Stephanus Katona: Historia critica regum Hungariae* (Pest, 1790), 42 köt. XIII: 1067–70. Hunyadi maga azt írta III. Frigyes császárnak az ostrom után, hogy csapatai 20 nagy hajót foglaltak el; Haus-hof-und Staatsarchiv (Wien), Handschrift Blau, No. 8. Ld. még *Teleki: Hunyadiak* . . . , II: 412–4. A probléma a török hajók eltérő méretében rejlik, a kisebb hajók közül egyeseket a megfigyelők besoroltak, másokat nem.

ott volt (Koroghy volt akkor Macsó (vagy Macva) bánja), és talán Kanizsai László, Rozgonyi Sebestyén és Joan Bastida magánhadseeregeinek részei is. Egyetlen nyugati uralkodó vagy herceg sem küldött csapatokat, és sem a pápát, sem az itáliai városállamokat nem érdekelte annyira Belgrád védelme, hogy saját egységeket küldjenek. Giovanni da Capistrano ugyan nagy hévvel toborzott kereszteseket a védelemhez, de megkésve kezdett a toborzó hadjáratba. (Túl buzgónak bizonyult az olyan eretnekek „megmentésében”, mind Djurajd Branković, az öregedő szerb despota.)⁷ Úgy tűnik, hogy ezeknek a kereszties vitézeknek jelentős része késve érkezett Belgrádba, sőt egyesek jóval az ostrom után jöttek meg.⁸

Itt az jelenti az egyik problémát, hogy megkíséreljük megállapítani az egyes Belgrádnál megjelent bandériumok nagyságát. Nem volt meghatározott mérete ennek az alakulatnak, katonáinak száma tulajdonosának gazdagságától és befolyásosságától függött. Ráadásul ezek a magánhadseeregek változtatták méreteiket attól függően, hogy milyen alkalom, illetve szükség volt a hadbabocsátásukra. Most tehát tudjuk, hogy Hunyadi 32 000 aranyforintot költött, a zsoldosokat is beleértve, az 1443-as hosszú hadjáratának bandériuma összegyűjtésére, és ennek kétszeresét az 1444-ben Várnában végződött hadjáratra.⁹ Nem tudjuk, hogy mennyit adott ki Belgrád ostroma előtt, de még ha maximális összeget feltételezünk is, mondjuk az 1444-es hadjáratnál felhasználttal egyenlőt, és ha egy felfegyverzett lovas fizetése 8–10 forint volt havonta, akkor aligha lehetett több, mint 6000 zsoldos katonája bandériumában. Ehhez hozzá kell adnunk az öt megegyezéses alapon szolgáló familiárisok számát. Még így is, hacsak Hunyadi nem kapott segítséget abból a különadóból, melyet az országgyűlés szavazott meg számára erre az alkalomra, de ennek semmi bizonyítéka nincs, saját hadserege egészen biztosan 10 000-nél kevesebb emberből állt.¹⁰

Egy másik problémát jelent Capistrano és az őt követő barátok által toborzott keresztiesek becsült száma. Bár egy alacsonyabb szám növelné a győzelmes csapatok

⁷Ld. Történelmi Tár 2/1901/: 187–8. Kapisztrán magyar hagiografusa, *Bölcskey Ödön* írta le a tevékenységét bírálattal nélkül, de nagyon alaposan, In: Kapisztránói szent János élete és kora. (Budapest, 1931), 3. köt., Id. II: 200. Ld. még *Petkó Béla*: Kapisztrán János levelezése a magyarokkal. Történelmi Tár 2(1901) 161–222; In: 185–6.

⁸Egy erősen megkérdőjelezhető magyarázatot ad *Elekes Lajos*: Hunyadi (Budapest, 1952), 447–9. Szerinte a keresztiesek lassú megérkezésének oka Belgrád alá a magyar főurak és a király Hunyadi-ellenes összeesküvése volt, akik nem akarták, hogy győzelmesen kerüljön ki a harcból. Egy sokkal valószínűbb magyarázatot találhatunk Juan de Carvajalnak, a Sancto Angeli érsekének, a pápa magyarországi legátusának a levelében, melyet 1456. június 14-én küldött Budáról. A legátus figyelmeztette Kapisztránt, hogy igen nagy számú kereszties gyülekezett össze Németországban, de késlekednek a Magyarországra indulással, mivel nincs még vezérük. In: *Petkó*: Kapisztrán . . . , 214–5.

⁹*Teleki*: Hunyadiak . . . I: 316. Ld. még *Katona*: Historia critica . . . , XIII: 1067–71, és *Georgius Fejér*: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis (Buda, 1844), 42 köt. Volume IX; Supplementa Genus, incunabula ac virtus Joannis de Hunyad, 71–5.

¹⁰A török történész, Seadeddin leírta, hogy Hunyadi 5000 embert küldött Belgrád várába az ostrom előtt: *Thury*: Török . . . , I: 153. Ez egybevág azzal a leírással, amelyet Bertrandon de la Brocquière adott a vár erejéről, in: *Ouvrage extrait d'un manuscrit de la bibliothèque nationale par le grand d'Aussy*. (Mémoires de l'Institut national, Sciences, morales, politiques, Paris, 1869), XII: 96. Sőt, megállapították, hogy Hunyadi toborzott magyar, cseh és lengyel zsoldosokat is, *Elekes*: Hunyadi, 450–1, és *Teleki*: Hunyadiak . . . , II: 423, megállapították, hogy Hunyadinak mintegy 10 000 katonája, akik a várban levőkkel együtt alkották Hunyadi 15 000 hadseregét.

érdemeit, ugyanakkor minden bizonnyal rossz képet adna Capistrano természetfeletti képességéről és rábeszélő erejéről. A ferencesek 30 000 katonáról beszéltek, akiket ők toboroztak Belgrád védelmére. A valóságban azonban soha senki nem adott pontos beszámolót ezekről az újoncokról. Akárhogyan is áll a helyzet, Kraiburg beszámolója nyilvánvalóvá teszi, hogy függetlenül attól, hány keresztes jelent meg Belgrádban, közülük csupán 8000 vett részt közvetlenül a harcokban. Ugyanakkor hiba lenne alábecsülni ezen paraszthadsereg hatékonyságát. Két egymástól független forrás, bár nem közölnek becslést ezen tömeg nagyságáról, lehetővé teszi, hogy kellőképpen értékeljük tényleges hozzájárulásukat a védelemhez.¹¹ Szilágyi Mihály, aki Hunyadi megérkezéséig az erőd kapitánya volt, kijelentette, hogy sohasem hitte volna, hogy ilyen sok hadra fogható ember található Magyarországon, ahogy hatalmas tömegüket látta tolongani a folyó partján, és Thuróczi János, a Hunyadi korszak történetírója örömmel állapította meg, hogy a dolyfős szultán, aki két hónappal Belgrád méghódítása után Budán akarta vacsoráját békében elfogyasztani, szégyenkezve kullogott el ezek előtt az egyszerű parasztok előtt.¹²

A keresztes hadsereg méreteire vonatkozó különböző becslések közötti eltérés megoldása abban a tényben is kereshető, hogy a keresztesek rajonként is érkeztek Belgrád alá (mint a szemtanúk beszámolnak róla), és folyamatosan jöttek az ostrom alatt és után. Hosszú idővel később, 1456 novemberében, amikor V. László király elég bátorságot gyűjtött össze, hogy megvizsgálja a belgrádi csata szétzúzott maradványait és még mindig a Belgrád védelmére rajokban érkező német keresztesek hatalmas tömege kísérette.¹³ Mindent összevetve tehát nagyon valószínű, hogy a 70 ezer embernél kevesebb vett részt a két oldalon a harcokban, közülük 45–50 ezer volt török katona, és 15 ezernél kevesebb a védő.

Nem lephet meg bennünket, hogy a győzők részéről, különösen Hunyadi János és a szerzetesek, meghatározó szerepet tulajdonítanak a csatában az erődnek. Ez különösen áll a résztvevő ferencesrendiekre, akik már ekkor előkészítették Kapisztrán boldoggá avatását. A keresztesek valóban nagy szerepe csak elősegítette ezt a célt. Kapisztrán kétségtelen bátorsága hitelt adott a tevékenysége körül keringő történeteknek. Azonban a jelentések tényleges beszámolóit szerint a körülmények az összes jelenlevőtől azt követelték, hogy mindent megtegyen, ami néha emberfeletti erőfeszítésnek tűnt.

Kapisztrán szerepét a történészek gyakran korábbi tevékenysége alapján értékelik, különösen az eretnekeket üldöző pápai inkvizitorként, és ez hiba. 1451-ben nevezték ki azzá. Egész bizonyosan nem érdekelte, hogy az utókor miként vélekedik majd róla. Emellett szerzetes társai sem voltak szégyenlősek abban, hogy kitalált elbeszéléseket adjanak az öreg férfi viselkedéséről és annak hatásáról az ostrom során az ellenségre.¹⁴ Kapisztrán egészen bizonyosan nem volt ugráló ifjonc, 1456-ban 71 éves volt. A ma-

¹¹ *Teleki*: Hunyadiak . . . , II: 423.

¹² *Joannis de Thurócz*: Chronica Hungarorum, In: *Joannus Georgius Schwandtner*: Scriptorum rerum Hungaricarum veteres ac genuini . . . (Wien, 1746 ed.), 2 köt., I: 273. Ld. még *Teleki*: Hunyadiak . . . II: 412.

¹³ *Teleki*: Hunyadiak . . . , II: 417.

¹⁴ Ld. Tagliacozzo fantáziálását arról, hogy Kapisztrán világító nyilvesszőket lőtt az arcából a törökökre és hogy olvasztott ólom hullott állítólag az égből a hitetlenekre; *Bölcskey*: Kapisztránói . . . II: 337. Fara megállapítása a Kapisztránt kísérő repülő angyalokról, amint a török vonalak ellen vonult az utolsó ütközetben, hasonló figyelmet érdemel; Uo., 338. Ld. egy hasonlóan előítéletekkel teli értékelést az időszakról pont ellenkező irányban, *Elekes*: Hunyadi . . . , 471.

gyar királyságba maga a király hívta meg 1455-ben az eretnekek (főképp husziták és ortodox keresztények) megtérítésére.¹⁵ Feladatát nagy odaadással és erővel végezte, valóban korát meghazudtolva. Juan de Carvajal kardinális, a pápa ausztriai, csehországi és magyarországi legátusa, akinek fő feladata a törökellenes hadjárat keresztesei toborzásának az ellenőrzése volt, igen nehezen győzte meg Kapisztránt, hogy támogassa erőfeszítéseit.¹⁶

Kapisztrán egészen 1456 februárjáig nem döntött a toborzó kampány mellett véglegesen. Amikor azonban megtette, nagy erővel teljesítette feladatát, és sikerre vitte azt. Bár magyarul nem beszélt, tolmácsainak sikerült lelkesedését a hallgatóknak átadni. Akármilyen törekeny és öreg is volt, körbeutazta egész Magyarországot (nem kis tett, ismerve az általában rossz utakat és közlekedési eszközöket)¹⁷ az önkéntesek keresésével. Hunyadi seregét úgy növelte meg, hogy a regrutákat valószínűleg Magyarország déli, fenyegetett részein gyűjtötte össze. Hozzájuk szerbek tartoztak, sokan közülük a török megszállta Szerbiából menekültek, igen sok magyar és néhány görög. (Belgrád városának jelentős görög népessége volt.) De jöttek keresztetek Németországból, Csehországból és Ausztriából is. A legérdekesebb a fegyelmük volt, ami tükrözte a szerzetesek saját fegyelmének szigorúságát. Az is lehetséges, hogy a törökellenes ügy népszerűségének jele is volt.¹⁸

Kapisztrán maga közvetlenül is részt vett a védelemben. Minden bizonnyal nem volt elég erős a harchoz, de jelenléte ösztönzőleg hatott. Először a Szalánkemén melletti kereszties tábor parancsnoka volt, majd Hunyadival a várba költözött. A végső csatában Hunyadi parancsai ellenére, mint arról a keresztiesek beszámolnak, Kapisztrán, úgy tűnik, jelentős szerepet játszott. Bár szerzetestársai, Tagliacozzo és Nicholas de Fara nem mérsékeltek magukat Kapisztránnak a győzelemben való része leírását illetően, szavaik igaznak tűnnek, amikor megfosztják Kapisztránt a feje körül repkedő harcos angyalok állítólagos megjelenésétől, amint a török vonalak ellen menetelt.¹⁹ Ez nyilvánvalóan túlzó képzelgéseik egy darabja volt, minden bizonnyal hátráltatta ügyüket az utókor történéseinél. Akárhogyan is, úgy tűnik, hogy minden tény arra mutat, Kapisztrán fizikailag képes volt mindannak véghezvitelére, ami a barátok elbeszéléséből tényszerűnek látszik, és

¹⁵ Történelmi Tár 2 (1901): 187–88.

¹⁶ *Elekes*: Hunyadi, 445–46, azt mondja, hogy Kapisztrán vonakodása, hogy a toborzó kampányba kezdjen, és összeütközése Carvajal érsekkel ebben a kérdésben álláspontjaik eltérésében eredt. Elekes szerint Carvajal szándéka elsősorban a pápai érdekek képviselete volt, ezt pedig egy kereszties hadjárat elősegítette volna, mivel ez kiterjesztette volna a pápai befolyást a döntően ortodox vallású területekre. Kapisztrán viszont saját rendjének, a ferencseknek az ellenőrzését akarta kiterjeszteni, és ebben a törekvésben egy kereszties hadjárat csupán kisebb szerepet játszhatott. Ez az értelmezés természetesen egy kicsit leegyszerűsítő az 1456-os valósághoz képest.

¹⁷ Ld. a 20-as jegyzetet.

¹⁸ A kereszties hadsereg összetételét sohasem kérdőjelezték meg. Katonái „fegyvertelen parasztok, kovácsok, szabók, kocsisok, mindenféle mesteremberek és diákok” voltak. Ebdorffner, in: *Pez: Scriptorum* . . . , II: 880; „csak mesteremberek és egyéb szegények voltak jelen”. Magyar Történelmi Tár, 9 (1886): 65–6; „főképp nagy tömeg parasztot toboroztak”, Thuróczi, in: *Schwandtner*, I: 167; „földművelők, szántóvetők és kapások . . .” Fara, in: *Katona*, *Historia critica* XIII: 1097; „nagyban toborozták őket Dél-Magyarországon” Történelmi Tár, 2 (1901): 215–6; „görögök tartoztak közéjük Belgrádból . . .” Tagliacozzo, in: *Wadding: Annales* . . . , XII: 401; akik különlegesen fegyelmезettek voltak. *Bölcskey*: Kapisztránéi . . . , II: 306–7.

¹⁹ Ld. 14. jegyzet. és *Wadding: Annales* . . . , 400, és *Katona: Historia critica*, XIII: 1090.

nem volt túl gyenge ahhoz, hogy a vár és a keresztések tábora között ingázzon. Határozott bátorságot és elhatározottságot mutatott az ostrom során. Az már egészen más kérdés, hogy nem ő volt az, aki egy személyben megmentette Belgrádot, mint azt kísérői állították.²⁰

Ezt a szerepet Hunyadinak kell adnunk. Bár itt most nincs tere annak, hogy részletesen leírjuk az ostrom előtti tevékenységét, mégis elég biztosnak látszik, hogy legjobb tudása szerint előkészítette az erődöt, és megérkezése előtt ellátta megbízható és keménykezü parancsnokokkal. Szilágyi Mihály kivételes tehetségű katona volt, aki egy más korban egy másik Hunyadiként vált volna ismertté. Egészen bizonyosan megfelelő ember volt a veszélyben. Mégis Hunyadi volt az, aki a védelem megszervezésével, a vízi blokádtörésére tett bátor akciójával, az ostrom során a védőknek adott utasításaival Belgrád igazi hőségévé vált. Igaz, hogy Hunyadi csak azután lépett be az utolsó csatába, amikor a keresztések már áttörték a törökök vonalait. Az is igaz, hogy a keresztések a parancsát megszegve – hogy ne hagyják el a lerombolt földsáncokat – cselekedtek így. Viszont Hunyadi utolsó támadása nélkül a keresztéseket lemészárolta volna a török lovasság, és a csata menthetetlenül elveszett volna. Hunyadi volt tehát az a döntő személyiség az ostromban, aki nélkül Belgrád a törökök kezére jutott volna.

Ezzel eljutottunk vitánk utolsó kérdéséhez, hogyan viselkedett a magyar arisztokrácia a belgrádi ostrom alatt. Csaknem minden résztvevő és a későbbi történétírók egyetértettek abban, hogy az arisztokraták feltűnően hiányoztak. Hunyadi egy V. Lászlónak írott levelében megállapította, hogy csak Korogyi (János) volt jelen az ostromnál.²¹ De nem egészen ez volt az igazság. Antonio Bonfini megemlíti, hogy Kanizsai László ott volt²² és Joannes Thuróczi szerint Ujlaki is jelen volt.²³ Hunyadi szavai itt egy más okból látszanak fontosnak, elfelejti megemlíteni a királynak szóló levelében Kapisztránt. De még ha igaza is volt Bonfininek és Thuróczinak (és meglehet, csak azért emlékeznek meg Kanizsairól és Ujlakiról, hogy a családjaiknak szolgálatot tegyenek), ez még mindig azt jelentené, hogy a magyar arisztokráciát alkotó mintegy 50–60 családból csak igen kevés érezte, hogy bármi köze lenne az ostromhoz.²⁴ Ami még érdekesebb, V. László király bármiféle támogatásának hiánya, aki pedig a legtöbbet veszíthette, ha a törököknek sikerül elfoglalniuk az erődöt. A magyarok ifjú királya jelentős bátorsághiányról tett tanúbizonyságot, amikor a törökök első Belgrád elleni hadmozdulatairól megkapva a

²⁰ *Fügedi Erik*: Kapisztránói János csodái. A jegyzőkönyvek társadalomtörténeti tanulságai, Századok, (Budapest), 111 (1977): 871. Megvizsgálta Kapisztrán 1455. május 30. és 1456. július 2. közötti utazásait. Saját, Fügedi tanulmányára alapozott számításaim szerint közel 600 kilométert utazott a rossz utakon ebben az évben. Ez mindenképpen mutatja Kapisztrán állóképességét hetven évesen.

²¹ *Fejér*: Genus . . . , 223–5.

²² *Antonius bonfini*: Rerum Hungaricarum decades . . . (Pozsony, 1744 ed.), decas 3, liber 5.

²³ *Thuróczi*, in: *Schwandtner*, I: 167.

²⁴ *Elekes* magyarázatával szemben, mely szerint Hunyadi ellen összeesküdtek a nemesek és a király (korábban idézve), (In: Hunyadi, 441), van két megmagyarázatlan tény: az egyik az a királyi pátens, amely megerősíti Hunyadit a csata előtt a birtokaiban (*Teleki*, Hunyadiak . . . , II: 405). A másikat az a megújított szövetség jelzi, amelyet Hunyadi és legfőbb ellenség Cillei gróf kötött, és amelyet a király, Hunyadi közeli barátja és szövetségese, Vitéz János és Garai László, Ujlaki Miklós, valamint Pálóczi Mihály főurak garantáltak. Uo., II: 402–3.

híreket, elmenekült Budáról.²⁵ Ez azt jelentené, hogy az arisztokratákból a bátorság hiányzott, hogy szembenézzenek az ellenséggel? Lehet.

A történészek ugyanakkor azt nem hangsúlyozták a múltban, hogy a nemeség is ugyanilyen feltűnő mértékben hiányzott Belgrádnál. Megfelelő távlatba helyezve ezt a kérdést, kijelenthetjük, hogy az egész nemesség, beleértve az arisztokráciát, nem értette meg a török veszély nagyságát. Néhány főúr kivételével (főként, akiknek a birtokait közvetlenül fenyegette a török áradat), távol tartotta magát a küzdelmektől. Ez nem a gyávaságnak vagy a Hunyadi elleni összeesküvésnek volt a következménye (bár legalább három történetíró állítja határozottan különböző korokból az ellenkezőjét),²⁶ hanem a Magyar Királyság belső helyzetének.

Először is, a legtöbb arisztokrata család, a Hunyadiakat is beleértve, mélyen belebonyolódott a hatalomért folytatott küzdelembe a Zsigmond király 1437-ben bekövetkezett halála utáni interregnum idején. Ebben a harcban pillanatnyi előnyhöz jutott Hunyadi a fegyver és a diplomácia belátó alkalmazása révén. Hunyadinak a törökök elleni küzdelmét ezért ebben az összefüggésben kell szemlélünk. Ez a harc Hunyadi arisztokrata ellenfeleinek szemében elsősorban a Hunyadi-család birtokainak a védelmét jelentette. Csak másodlagosan tekintették a királyság védelmének. Sőt sok arisztokratának úgy tűnhetett, hogy Hunyadi a király hagyományos szerepét öltötte magára, akinek a feladata az ország védelme a külső ellenség ellen. Emlékeznünk kell arra, hogy Hunyadi V. László nagykorúvá válása után is megtartotta az ellenőrzését a királyi jövedelmek fölött, amikor már nem volt régens.²⁷ Amennyiben Hunyadi a királyság érdekeit a sajátja fölé helyezte volna (és ez egyáltalán nem volt olyan egyszerű, mint azt a későbbi történészek el akarják velünk hitetni), akkor azt sok kortársa bolond és természetellenes lépésnek tekintette volna. Ez persze nem mentség a magyar arisztokrácia viselkedésére. De a közelmúlt leegyszerűsítő érvelése sem állja meg a helyét,²⁸ mivel a jelen hazafias és nacionalista gondolkodását vetíti vissza a régmúltba.²⁹

Ami a kisebb nemeseket illeti, ők azért maradtak távol Belgrádtól, mivel senki sem kérte őket, hogy jöjjenek. A magyar jog szerint a királynak áll jogában, hogy felhívjon a generalis exercitusra vagy a kisenemesség és a parasztság egyes tagjainak mozgósítására végveszély esetén. Ezt nem tette meg. Hunyadi megtett mindent a saját hatáskörén belül, felszólítva Erdély székelyeit és szászait, hogy csatlakozzanak hozzá Belgrádnál.³⁰ Nem tudjuk, hogy kötelezték-e őket. Tudjuk azonban, hogy Zsigmond király 1435-ös be-

²⁵ *Katona*: Historia critica . . . , XIII: 1059; A pápai legátus jelentette, hogy a király eltávozott egy rövid vadászatra a kíséretével együtt, és soha többé nem tért vissza Budára. Ld. még *Teleki*: Hunyadiak . . . , II: 409–10.

²⁶ *Elekes*: fentebb idézve; és *Thuróczi*, in: *Schwandtner*, I: 168; *Bonfini*, in: *Rerum Hungaricarum* . . . decas 3, liber 6.

²⁷ *Teleki*: Hunyadiak . . . , II: 330.

²⁸ Ld. *Elekes*: Hunyadi, 24. jegyzet.

²⁹ Csupán *Elekes* ragaszkodik ahhoz, hogy a király mozgósításra szólította fel a törökök ellen a kisebb nemeseket 1456 áprilisában. De még ha ez lett volna a helyzet, a nemesség nem tudta volna, hogy hova kell mennie, a szultán valódi szándékait még Hunyadi sem ismerte, míg a török seregek be nem kerítették Belgrádot. Ilyen feltételek mellett illuzórikus lett volna azt várni a kisebb nemesektől, hogy a védelemre összegyűlekezzenek.

³⁰ Hunyadi levele a szászokhoz. *Teleki*: Hunyadiak . . . , X: 526, 528.

számolója szerint a kismemesség egészében úgy el volt szegényedve, hogy a hadbavonuláshoz nem voltak meg a szükséges eszközei. Állapotuk az ezt követő huszonegy évben nem változott jelentősebben, és ez magyarázhatja, miért nem szólította a király fegyverbe őket.

Teljes mértékben tisztában vagyok a tanulmányomban felsorolt érvek kísérleti jellegével. Mindazonáltal ösztönözheti a további kutatásokat, és elősegítheti az események jobb megértését.

Fordította: Váradi László